

معاصر دونیا سیاستینده کیپر (قبرس) پروبلیمی

آذربایجان میلی علملر اکادمیاسینین شرق شوناسلیق
اینستیتونون علمی آراشدیرچیسی (دکترانت) سبحان طالیلی
Subhan_azun@yahoo.com

معاصر دونیا سیاستینده حل اولونمامیش پروبلملریندن بیری ده کیپر مسئله سیدیر. ۲۰- نجی یوزیلیگین یاشیدی اولان بو پروبلئم یونانیستانین «Enosis-ائوسیس» سیاستی نین اعلان ائتدیگی و اختدان باشلانیر. یاخین شرق و اروپا آراسیندا استراتژی تجارت باخیمیندان کورپو رولوندا چیخیش ائدن شمالی کیپر تورک رئسپوبلیکاسی تورکیه دن ۷۰ کیلومتر، سوربیادان ۱۳۲ کیلومتر، میصیردن ۳۷۰ کیلومتر، یونانیستان ساحیلریندن ایسه ۷۰۰ کیلومتر اوزاقلیدا یئرلشیر. گیرینتیلی- چیخینتیلی خصوصیتلرینه گوره ۷۸۲ کیلومترلیک ساحیل اوزونلوغونا مالیک آدا ۳۵۰ شمال پارالللی و ۳۵۰ شرق مئردیانی اوزرینده یئرلشیر. آدا شمالدا کورماکیتی یاریماداسیندان باشلایراق کارپات یاریماداسینا قدر اوزانان و ان یوکسک زیروه لری ۱۰۰۰ متری آشان گیرنه- کارپات داغلاری، جنوبدا ایسه ترودوس داغلاری و بونلارین آراسیندا ۱۰۰ کیلومتر اوزونلوغوندا، ۱۰-۱۵ گنیشلیگینده بیر آلچاق ساحه دن عیبارتدیر. آدنین شرقده و قریده کی بورونلاری اولان آندرناس و درنپانا آراسیندا مصافه ۲۲۷ کیلومتر، جنوب و شمال بورونلاری اولان گاتا و کورماکیتی آراسینداکی مصافه ایسه ۹۷ کیلومتردیر.

تورک دیلینده کیبریسی، عرب دیلینده کویروس (کوبوش)، غرب دیلرینده «جیپروس»، «جیپری»، «گیپروس» و «جیپرن» آدلاندیریلان آدا میصیر و هنت منبعلرینده «الاشیا» (الاسیا)، سونرادان میصیر منبعلرینده «اسی»، آسسور منبعلرینده «باتاما» و یا «یا» کیمی ایشلمیشدیر. کیپر آدینی ایلك دفعه هومئر ایشلمیشدیر. بوندان علاوه، آدادا چوخلو میس یاتاقلاری اولدوغونا گوره، لاتینجا «جوپروم»، هاواسی گوزه ل اولدوغونا گوره «ائریا»، داغلیق اراضی اولدوغونا گوره «کئراثیتسی» و س. آدلاندیریلیمیشدیر.

رئلیفی نین خصوصیتلری آنادولونون رئلیفینه یاخیندیر. ایقلم باخیمیندان دا آنادولویا اوخشارلیغی وار. آرائیق دنیزینه خاص ایقلم تیپی مؤوجوددور. یایی ایستی، قیشی ایسه ایلیق و یاغیشلی اولور.

آدنین اهالیسی اساساً یونان اصیلی روملاردان و تورکلردن عیبارتدیر. حاضیردا کیپرده ۱ میلیون قدر اهالی یاشاییر، اونون ۸۰ فاییزی روملار، ۲۰ فاییزی ایسه تورکلردیر. لاکین آدنین تورک اهالیسی نین سایه بیله رکدن روم ایداره چیلیگی طرفیندن گیزله دیلمیش، حقیقتی عکس ائتدیرمه یه رقملر وئرلمیشدیر. دولت دیلی تورک دیلی، پول واحیدی ایسه تورک لیره سیدیر.

سیجیلیا و ساردانیادان سونرا آرائیق دنیزینده اوچونجو بؤیوک آدا اولان کیپر آداسی هر ایکی طرفن آغ دنیزین گوی سولاریبلا احاطه له نیب. شمالی کیپر تورک رئسپوبلیکاسی ۴ اساس یاشاییش مرکزینه - لئفکوشا،

قاضى ماغوسا، گىرنە و گۆزە ل يوردا بۇلۇنوب. آدا ۱۵۷۱-جى ايلده عوئمانلى دۇولتى طرفيندن فتح ائيدلى و قىبرىس ايمپىراتورلۇغون بىر پارچاسى اولدو. ۱۸۷۸-جى ايله دك عوئمانلى ايمپىراتورلۇغونون ايداره سى آلتيندا اولموشدور. بو دۇور عرضينده آنادولو يوردلاريندان خىلى سايدا توركلكر كىپره كۇچە رك اورادا مسكونلاشميش، نسيللر آرتيرميشدير. عوئمانلى دۇولتى ۱۸۷۸-جى ايلده آدانى اينگيلترە يە ايجارە يە وئير. ۱۹۱۸-جى ايلده يونانلار اورتودوكس طرفيندن دستكلنن «ائوسيس» (قىبرىسين يونانيستانا بىرلشديريلمە سى) حرکاتينا باشلايىرلار. لوزاننا مفاويلە سيندن (۱۹۲۵) سونرا قىبرىس برىتانيا ايمپىراتورلۇغونون بىر پارچاسى اولور.

اورتودوكس كىلسە سى ائوسيس كامپانياسىنى گنئيشلنديرمه يە باشلادى. اصلينده قىبرىسلى يونان اهالى ائنتىك باخيميندين قطعياً يونان دئيىل. سادجە اولاراق اونلارى دىل باخيميندان يونان حساب ائتمك اولار. معاصير يونانيستان ايله قىبرىس آداسى آراسيندا يگانە علاقە بوتون دۇورلرده اورتودوكس كىلسە سى واسيطە سيلە اولوب. بوندان باشقا، ائوسيس فيكرى نين ائنتىك كۇكلريندن باشقا سببلرى دە واردير.

عوئمانلى حۇكمدارليغى آلتيندا اورتودوكس روحانى صينى اوزو اوچون ساغلام بىر يئر الدهه ائتدى و باش يئىپسكوپ دىنى بىر فيقوردان داها چوخ سياسى ليدئرلىك ميسسياسىنى يئرینه يئتيرمه يە باشلادى. عوئمانلى نسليندن اولان قىبرىسلى توركلكر هر زامان قطعيتلە «ائوسيس» ايدئياسينا قارشى چىخميشلار. چونكى بو اونلار اوچون ساده جە ايشغالچى بىر دۇولتين - اينگيلترە نين، ديگر بىر ايشغالچى دۇولتلە، يئنى يونانيستانلا عوضلنمە سى دئمك ايدى. بئله بىر وضعيت قىبرىسلى توركلكرين گلە جگىنى سؤال آلتينا آيردى. بئله اولان تقديرده قىبرىس توركلكرى توركيە دن كۇمك ايسته مه يە مجبور اولدولار. بوتون باش وئرن تهلوكە لى اولايلاز توركيە نين حاديتلەر موداخيلە سىنى واجيب ائتدى .

توركلكرين كوتلوى شكيلده سويقيرىما معروض قويان قىبرىسلى مباريزلرين مىللى تشكىلاتى (EOKA) پولكوونيك قريواسين رهبرليگى آلتيندا ۱۹۵۳-جو ايلده يارادىلدى. تشكىلاتين سيلاحلى فعاليتى بىرباشا اينگيليسلرە قارشى دئيىل، عئىنى زاماندا قىبرىسين تورك ايجماعسينا و حتى اونلارلا اوخشار فيكىرلرين داشيبيجىلارى اولمايان يونانلارا قارشى يۇنلميشدى. توركلكر ايسە اينگيليسلرين فعاليتسيزليگىنى گۇروب اوزلرينى مودافيعە ائتمك مقصديله ۱۹۵۶ - جى ايل آقوستون ۱-ده «كىپر تورك مقاويمت تشكىلاتىنى قوردولار». ۱۹۵۹-جو ايلده قىبرىس تورك ايجماعسنى قوروماق اوچون توركيە نين دە قوشولدوغو سوريخ مفاويلە سى حاضيرلاندى و ۱۹۶۰-جى ايلده لوندوندا ايمضالاندى. مفاويلە دە مستقيلليگين شرطلرى دە معينلشميشدى. مفاويلە يە گۇرە، يونانجا دانیشان ايجماعين تاماميله «ائوسيس» فيكريندن داشينماسى لازيم ايدى. سازيش آدانين بۇلۇنمە سىنى و باشقا اولكە يە بىرلشديريلمە سىنى قاداغان اندير، دىنى، مدنيتى و دىلى فرقلى اولان ايكى ايجماعيا سياسى و آدمينيستراتيو صلاحيتلر نظرده توتوردو.

۱۹۶۰-جى ايلده قىبرىس رنسيوبليكاسى نين ياراديلماسى، پرنزيدنتى يونان، ويتسى- پرنزيدنتى تورك و

۳۵-ى يونان، ۱۵-ى تورك اولماقلا ۵۰ نفرلىك پارلامنتندن عىبارت دۇولت قورولمالى ايدى. هر ايجماع

پارلامنتته اؤز نماینده لرینی سئجه جکدی. قیبریسین تورک ایجماعسینا اوچ ناظیرلیک حواله اولونموشدو: مودافیعه، صحییه و کند تصروفاتی ناظیرلیکلری. قیبریس رئیسولیکاسی اینگیلتره، یونانیستان و تورکیه نین ضمانتی و مودافیعه سی آلتیندا اولاجاقدی .

کونستیتوسیایا اساساً یارادیلیمیش ماکاریوس حؤکومتی چوخ کئچمه دن کونستیتوسیاینین دفن ائدیلمیشیگی بیان ائده رک ۱۹۶۳- جو ایل دئکابرین ۲۱-دن اعتیاراً کپیرین تورکلر اوزرینه آچیق هوجوملارینی تشکیل ائتمه یه باشلادی. مقصد کپیر آداسی نین یونانیستانا زورلا ائتوسیسینی حیاتا کئچیرمکدن عیبارت ایدی. کپیر آداسیندا وضعیت او درجه ده گرگینلشمیشدی کی، بین الخالق میللتلر تشکیلاتی تهلوکه سیزلیک شوراسی نین فؤوق العاده سئسسییاسی ۱۹۶۴- جو ایل مارتین ۴-ده ۱۸۶ سایی قطعنمه ایله کپیرده صلحو تأمین ائتمک اوچون بین الخالق میللتلر تشکیلاتی سیلاحلی قوه لر ی نین یارادیلیماسی و همین قوه لرین یونان و تورک ایجماعلاری آراسیندا یئرلشدیریلمه سینه قرار وئردی. لاکین یونانیستانین گیزی یوللارلا اورایا گتیردیگی ۲۰ مین نفر دن یوخاری حربی قوه تورک ایجماعسی نین اولجه آیری-آیری آنکلولارلا، داها سونرا ایسه آداین جمعی اوچ فایزینی تشکیل ائدن حیصه یه پناه ائتمه یه وادار ائدی. تورک دیپلوماتلاری نین خریستیان هم رأیلیگی قارشیسیندا سسی و اعتباراضلاری دئتمک اولار کی، انشیدیلمز اولموشدو.

قیبریس موقتی تورک یؤنتیمی مجلسی ۱۹۷۰- جی ایل اییونون ۱۸-ده فعالیتیه باشلادی. مجلسین نیظامنامه سینین ۱-جی ماده سینه گؤره، «۱۶ آوگوست ۱۹۶۰-جی ایل کونستیتوسیایا نین بوتون ماده لر ی حیاتا کئچمه بینجه، تورک بؤلگه لرینده یاشایان تورکلر، موقتی تورک یؤنتیمینه باغلانیردی». نیظامنامه ۳ اساس حیصه دن: قانون وئریجی، ایجرا ائدیجی و محکمه ایشلری اوزره ماده لردن عیبارت ایدی. مجلسین ایش فعالیتی ۲-۴- جو ماده لردن تثبیت ائدیلمیشدی. تشکیل اولونان ایجرا ائدیجی اورگان («یوروتمه قورومو») «۱۹۶۰-جی ایل کونستیتوسیایا نین ۴۶-جی ماده سینده نظرده توتولان ۳ ناظیر (داخیلی و خاریجی ایشلر اوزره ناظیر، کند تصروفاتی ناظیری، صحییه ناظیری) و داها آرتیق ۶ ناظیردن مؤیدانا گلیردی». داها سونرا ایجرا ائدیجی اورگانین حقوقلاری و وظیفه لر ی (ماده ۹-۱۳، ۱۵)، تورکیه ایله موناسیبتلر، محکمه حاکیمیتی ایله ماده لر وئرلیردی. سونونجو ماده بیر داها ۱۹۶۰-جی ایل کونستیتوتوسیایا تام حیاتا کئچیرمه بینجه، آدی چکیلن ۱۹ ماده نین قوه ده قالاجاغینی تثبیت ائدیردی.

۱۹۷۰-جی ایل اییولون ۱۸-ده کئچیریلن مجلسین ایلمک ایجلاسیندا نجدت اونئل - صدر، فاضیل کیچیک

- باشقان، رائوف دئنگتاش - باشقان یار دیمچیس سئچیلدیلر.

۱۹۷۱- جی ایل آپریلین ۲۱-ده «موقتی» سؤزو گؤتوروله رک و ۱۹۷۴- جو ایل اوکتیابرین ۱-دک

«قیبریس تورک یؤنتیمی مجلسی» آدی آلتیندا یاشایان پارلامنت ۱۹۷۴-جو ایل حرکاتی نین دوغورموش اولدوغو یئنی شراییطده «موختار قیبریس تورک یؤنتیمی مجلسی» اولاراق فعالیتینی داوام ائدیردی. ۱۹۷۵- جی ایله فنورالین ۱۳-ده کپیر تورک فئدرال دؤولتی اعلان ائدیلدی. حادثیه لرین بو جور گئذیشی روملارین دا معین گئذشلر ائتمه سینه کتیریب چیخارتدی. روملارلا تورکلر آراسیندا ۱۹۷۵-جی ایلین ۲۸ آپریل-۳-مای، ۵-۷

۳۱ اییون و ۵ آقوست تاریخلرینده ویانادا آپاریلان دانیشیقار نتیجه سینده جنوبی کپیرده کی تورکلرین شیمالا، شیمالی کپیرده کی روملارین دا جنوبا کؤچورولمه سی مسئله سینده راضیلیق الده اندیلدی و سننتیابیر ۱۰-۸ آراسیندا موبادیله حیاتا کئچیریلدی. بئله لیکله، آدا ایکی میللتدن عیبارت ۲ دؤولته بؤلوندو.

کپیر حادیثه لری نین دؤنوش نۇقطة سی یونانیستاندا باش وئرمیش ۱۵ اییول ۱۹۷۴-جو ایل حربی جئوریلیشی ایله باغلیدیر. حربی خونتانین یونانیستاندا حاکیمیتی اله کئچیرمه سی نتیجه سینده ماکاریوسون کپیر یونان حؤکومتی آدادان قوولودو، پرنزیدنتت سامسون باشدا اولماقلا یئنی کپیر حؤکومتی یارادیلدی. کپیرین اننوسیسسی ائلان اندیلدی .

۱۹۷۴-جو ایل اییولون ۱۹-دا ماکاریوسون نیو- یورکدا بین الخالق میللتلر تشکیلاتی تهلوکه سیزلیک شوراسینا موراجیعتیندن سونرا تورکیه نین ۱۴ ویلایتینده سفیرلیک اعلان اندیلدی. اییولون ۲۰-ده بولند انجئویت تورکیه حربی هاوا قوه لری و دوناماسی تورک قوشون حیصه لرینی آدنین شیمالینا چیخارتدی. تورک قوشونلاری نین آپاردیغی اوغورلو عملیات نتیجه سینده آدادا یونانلارین زوراکلیغینا سون قویلودو، آدنین ۳۷ فایزه قدری اننوسیسسی حیاتا کئچیرمگی قارشیسینا مقصد قویان EOKA تئررور تشکیلاتی نین قولدور دسته لریندن تمیزلندی.

تورکیه نین حادیثه لره فعال موداخیله سی نتیجه سینده یونان حربی خونتاسی آدادا اننتیک تمیزله مه سیاستینی حیاتا کئچیره بیلمه دی. اییولون ۲۲-ده ایمضالانمیش سازیشه اساساً آتشکس رژیمی یارادیلیر، بین الخالق میللتلر تشکیلاتی موشاهیده چیلری نین نظارتی آلتیندا حربی اسیرلین و مولکی اهالی نین دگیشدیریلمه سینه باشلانیلدی.

۱۹۷۷- جی ایلده ماکاریوسون وفاتی ایله دئموکراتیک پارتیاسی نین لیدئری سیپیروس کپیریانو کپیر روم رئیسپولیکاسی نین پرنزیدنتتی سئچیلدی. کپیر تورک فئدرال دؤولتی و تورکیه کپیریانونون یالنیز کپیرین روم طرفینی تمثیل انده بیله جگینی بیلدیردی و اونون پرنزیدنتلیگینی تانیمادی. لاکین روملار و یونانیستان بو حال ایله راضیلاشماق نیتینده دئییلدیلر. اونلار بو مسئله نین بین الخالق میللتلر تشکیلاتیندا مذاکیره اندیلمه سینه نایل اولدو. بین الخالق میللتلر تشکیلاتی ایسه ۱۹۸۳-جو ایل مایین ۱۳-ده کپیر تورک فئدرال دؤولتی نین لغو اندیلمه سی حاقیندا قرار قبول ائتدی. بو حادیثه دن سونرا کپیرین تورک اهالیسی مایین ۲۰-ده دؤولت باشچیسی رائوف دنکتاشا علاوه صلاحیتلر وئره رک اوندان رئیسپولیکانین اعلان اندیلمه سینی طلب ائتدی و نوایبرین ۱۵-ده شیمالی کپیر تورک رئیسپولیکاسی اعلان اولوندو. لاکین نوایبرین ۱۷-ده بین الخالق میللتلر تشکیلاتی تهلوکه سیزلیک شوراسی نین ۵۴۱ ساییل قاراری ایله شیمالی کپیر تورک جمهوریتی نین قورولماسینا احتیاجین اولمادیغی بیلدیریلیر و تورکلرین بو قاراردان ایمتیناع انتمه لری تکلیف اولونوردو. لاکین بین الخالق میللتلر تشکیلاتینین بو قاراری نه تورکیه، نه ده شیمالی کپیر تورک رئیسپولیکاسی طرفیندن قبول اندیلمه دی. تورکیه رئیسپولیکاسی شیمالی کپیر تورک رئیسپولیکاسینی رسماً تانیدی و ۱۹۸۴-جو ایلده قارشیلیقلی سفیرلر قبول اندیلدی. ۱۹۸۵-جی ایل مارتین ۱۲-ده شیمالی کپیر تورک رئیسپولیکاسینین پارلامنتینده کونستیتوسیا لایحه

سى قبول اندىلىدىكى سونرا مابىن ۵-دە عمومخالىق سىس وئرمە سى نىتىجە سىندە كونستىتوسىيا قبول اندىلدى. ايونون ۹-دا ايسە پرنزىدنت سىچكىلر يىندە رائفون دىنكتاش قوزى كىپر تورك رىسپوبلىكاسى نىن اىلك پرنزىدنتى سىچىلر.

شىمالى كىپر تورك رىسپوبلىكاسى دؤلت قورولوشونا گؤره پارلامنت قورولوشلو دىموكراتىك رىسپوبلىكادىر. اؤلكە پارلامنتى ۵۰ مىلت وكىلىدىن عىبارتدىر. پارلامنتدە حاكىم پارتىيا اولان جمهورىت تورك پارتىياسىنى ۲۵ دىپوتات، مىللى بىرلىك پارتىياسىنى ۱۳ دىپوتات، دىموكرات پارتىياسىنى ۶ دىپوتات، آزادلىق و اصلاحات پارتىياسىنى ۳ دىپوتات، بى طرفلرى ايسە ۲ دىپوتات تىمىل اندىر. اؤلكە نىن آنا موخالىفت پارتىياسى مىللى بىرلىك پارتىياسىدىر. رىسپوبلىكادا ۱۰ ناظىرلىك وار. حاضىردا اؤلكە نىن پرنزىدنتى محمد على طلعت، خارىجى اىشلر ناظىرى و باش ناظىرىن معاوونى ايسە سردار دىنكتاشدىر.

شىمالى كىپر تورك رىسپوبلىكاسى قورولماسىندان سونرا دا دانىشىقلار داوام اندىرىلدى. ۱۹۷۷- جى ايلدە دىنكتاش-ماكارئوس و ۱۹۷۹- جو ايلدە دىنكتاشا- كلزىدئس آراسىندا اىمضالانمىش سازىشلره اساساً روملار اىلك دفعە اولاراق فئدرال دؤلتىن قورولماسىنا راضىلىق وئرمىشىلر. سونراكى دانىشىقلارنى دا محض بو پرىنسىپلر اوزره داوام اندىرىلمە سى لاجود ايدى. لاكىن سونراكى گؤروشلر يىنىدىن روملارنى غىرى-كونستروكتىوئلىكى سىبى ايله نىتىجە وئرمىردى. بئله كى، ۱۹۸۵- جى ايلىن يانوارىن ۱۷-دە و ۱۹۸۶- جى ايلىن مارتىن ۲۹-دا بىن الخالىق مىللتلر تشكىلاتى باش كاتىبى نىن حاضىرلادىغى «كىپر مسئله لرى اوزره آنلاشما پروتوكولو» كىپر توركلرى طرفىندىن قبول اندىلدىسە دە، روملار طرفىندىن رد اندىلدى. ۱۹۸۷- جى ايلىن مابىن ۲۲-دە آروپا بىرلىكى ايله كىپر آراسىندا ۱۸ آى داوام اندىن دانىشىقلاردان سونرا گؤمروك بىرلىكى حاققىندا سازىش اىمضالاندى. ۱۹۸۸- جى ايلىن يانوارىندا ايسە بو سازىشنى آدايا شامىل اندىلمە سى قارار آلدى.

۱۹۹۰- جى ايلدە نىو- يوركدا كىچىرلىن گؤروشلر دە بىر نىتىجە وئرمە دى. انله بو ايل كىپر روم طرفى آروپا بىرلىكىگىنە عضولوكو اوچون بو قوروما موراجىعت اندى. ۱۹۹۱- جى ايلدىن اعتىباراً ايسە توركىه نىن پرنزىدنتى تورقوت اوزالدىن دانىشىقلارنى دؤرد طرف - شىمالى كىپر تورك رىسپوبلىكاسى، توركىه، كىپر روم طرفى و يونانىستان آراسىندا آپارىلماسى تكللفى بىن الخالىق مىللتلر تشكىلاتى طرفىندىن قبول اندىلدى.

۲۰- جى يوزىللىگىن سونلارىندان اعتىباراً كىپر تورك و يونان اىجماعلارى آراسىندا، توركىه و يونانىستان آراسىندا موناسىبتلرىن يومشالماسى ۲۰۰۲- جى ايلىن نويابرىن ۱۰-دا بىن الخالىق مىللتلر تشكىلاتىنىن تهلوكە سىزلىك شوراسى كىپر پروبلئمى نىن نىظاملانماسىنا داير يىنى تكللفلرىن مئىدانا گلە سىنى شرتلندىردى. بو تكللفلردە كىپر دە ايسوئچره كونفئدراسىياسى نمونه سىندە دؤلتىن قورولماسى نظردە توتولوردو. كونفئسسىونال سىستئمىن يىنى وارىانتى اولان بو تكللفىن رئاللاشماسى هر ايكى اىجماعىن، اىلك نؤبه دە يونانلارنى «چوخلوق حقوندان» نه درجه دە اىمتىناع انتمە سى ايله باغلى اولموشدور.

بوتون بو جھدلره باخمایاراق آدانین تورکلر یاشایان حیصه سی بو گونه قدر دونیا بیرلیگی طرفیندن
موسئقل دؤولت کیمی تانینمامیشدیر. ۱۹۹۲، ۱۹۹۴، ۱۹۹۷، ۲۰۰۱-جی ایللرده بین الخالق میللتلر تشکیلاتی
واسیطه سیله آپاریلان دانیشیقلا اؤز نتیجه سینی وئرمه میشدی. بونولا برابر، آدانین روم طرفی نین بیرطرفلی
قایدادا اروپا بیرلیگینه قبول ائدیلمه سی ایسه وضعیتیه داها دا گرگینلشدیردی.

کیپر پروبلئمنی حل ائتمک اوچون حاضیرلانان عننان پلانی ۲۴ آپریل ۲۰۰۲-جی ایله قبول ائدیلمه سه
ده، پروبلئمن مرحله سینده قارشیا قویولان هله ده اهمیتلی بیر بیئر صاحیبیدیر و بو اوزدن ده آراشدیریلماسی
واجیب اولان بیر پروبلئمیدیر.

بین الخالق میللتلر تشکیلاتی باش کاتیبی طرفیندن حاضیرلانان عننان پلانی ۱۱ نوایبر ۲۰۰۲-جی ایل
دنککاش و کلئیدیسه تقدیم اولونموشدور. پلان اساس اعتیباریله بیر طرفدن تورک طرفی نین برابر دؤولت
طلبیرینی بیئرینه بیئریرکن، دیگر طرفدن، یونانلار تورپاق گنشتی و معین اولچولر چرچیوه سینده گنری
دؤنمک حقوقو وئرمک ساحه سینده معین قدر تارازلیق یاراتمیشیر. پلان کیپر پروبلئمینه ایشتیراک ائدن بوتون
طرفلری معین اولچوده راضی سالاراق پروبلئمن چوزولمه سینی قایدایا سالمیشدیر.

بو پلانا تورکلرین موناسیبتی اوزاق گؤره نلیک باخیمیندان تورکلری قوروجو اورتاق استاتوسا صاحیب
اولدوقلاری ۱۹۶۰-جی ایل سیستمیندن داها اوله آپاردیغی و میلی آزیلق استاتوسونا دوشدوکلری قنید
ائدیلدیکده، یونانلارین ناراحات اولدوغو نؤقظه ایسه اروپا بیرلیگینه عضو اولما عرفه سینده آدانین بین الخالق
میللتلر تشکیلاتینین صلح مراملی ایستیقامتینده آچیقلاماسی، اروپا بیرلیگی ایله علاقه نین ریسک آلتینا آتیلماسی
و تورکلره ایسه سیاسی حاقلارین وئریلمه سی نظرده توتولموشدور.

۲۴ آپریل ۲۰۰۴-جی ایله کیپرده گنرچکلشدیریلن رئفرندومدان سونرا آدانین ۱ مایدا اروپا بیرلیگی
عضو اولماسی عرفه سینده آداداکی هر ایکی خالق بیرلشمه ایستیقامتینده تشبث گؤستریدیلر. رئفرندومون نتیجه
لرینه گؤره یونانلارین ۷۵ فایزی بیرلشمه ایستیقامتینده علیهنه سس وئریرکن، تورکلرین ایسه ۶۶ فایزی لئهینه
سس وئردیلر. آنجاق آداداکی پروبلئمن حلی اوچون طرفلرین هر ایکسی نین ده مثبت سس وئرمه سی لازیم
ایدی.

رئفرندومدان سونرا شمالی کیپر تورک رئسپوبلیکاسینین دورومونو یاخشیلشدیران بعضی اوغورلار
الده ائدیلمیشدیر. داها اؤنجه «کیپر موسلمان جاماعاتی» اولاراق ایسلام کونفرانسی تشکیلاتیندا تانینان شمالی
کیپر تورک رئسپوبلیکاسی، ایسلام کونفرانسی تشکیلاتی طرفیندن «کیپر تورک دؤولتی» اولاراق تانینمیشدیر.
شمالی کیپر تورک رئسپوبلیکاسینین ائتمبارقو سببی ایله آیریجا اروپا بیرلیگی شمالی کیپر تورک
رئسپوبلیکاسینین ۲۰۰۴-جو ایل ۶، ۲۰۰۵-جی ایل اوچون ۱۱۴ و ۲۰۰۶-جی ایل اوچون ایسه ۱۳۹ میلیون
یورو مالییه یاردمی وئره جگینی آچیقلاماسی اؤنملی بیر اوغوردور. قنید ائدیلن یاردملارین کیپرین یونان
طرفی نین اوزریندن وئریله جگینه دایر سؤیلنن لرین عکسینه کؤمگین ائدیلمه سینده کیپرین یونان طرفی نین
سؤز حاققی اولمایاجاغینی و مالییه دستکدن بیئرلی حاکیمیتلر، ایجتیماعی تشکیلاتلار، وطنداش جمعیتی

تشکیلاتلاری، درنک و وقفلری یارادا بیله جگی گؤسترلمیشدیر. آنجاق بو یاردیمین جنوبی کپیر یونان رئیسولیکاسی نین مانعه ایله قارشیشلاشا جیغنا دایر هر هانسی بیر قارانتی ده بوخدور.

آوروپا بیرلیگی طرفیندن اندیلن بو یاردیم عننان پلانینین علنیه اینه سس وئرن کپیرین یونان طرفینه موناسیبتینی بیلدیرمکله آوروپا بیرلیگی طرفیندن کپیر تورک طرفینه معین یاردیملار اولونموشدور. لاکین آوروپا بیرلیگی طرفیندن دؤولتین تانینماسی ایستیقامتینده مهم آدیملار آتیلماش و بوتون آچیقلامالاریندا «کپیر تورک تولومو» ایفاده سینی ایشلمیشدیر. آوروپا بیرلیگی شمالی کپیر تورک رئیسولیکاسینین ایقتیصادی قورولوشونون یاخشیشلشدیریلماسی یولوندا وئردیگی یاردیملار جزالاندیرما اصولوندا ایستیفاده ائتمیشدیر. آنجاق جنوبی قیبریس یونان رئیسولیکاسی بو جور قییمتلندیرمه نین حسابینی تخمین ائده رک حلی یؤنوده منفی موناسیبت یاراتمیشدیر. روملارین ان چوخ قورخدوغو نؤقطه شمالی کپیر تورک رئیسولیکاسینین تانینماسینا یؤنه لیک آدیملار اولموشدور. بو ایسه آوروپا بیرلیگی شمالی کپیر تورک رئیسولیکاسینین رغبتلندیرمه سی، یونانلارین ایسه جزالاندیریلماجی کچیریلیمیش گؤروشونده نیظاملی داورانماشیدیر. یونانلارین آوروپا بیرلیگی عضو اولماسیندا قازاندیغی اوستونلوک شمالی کپیر تورک رئیسولیکاسینا اندیلن یاردیملاریندان داها چوخدور. بو دورومو شمالی کپیر تورک رئیسولیکاسینین «آغزینا بیر سوموک آتماق» اولراق دیرلندیرمک هنج ده موبالیغه اولمایا جاقدیر. شمالی کپیر تورک رئیسولیکاسینین آداداکی حاضیرکی وضعیتینی نین قبول اندیلمه سی و بو مؤوضوعاکی وئردیگی مباریزه ده ایقتیصادی یاردیملاردان داها چوخ وارلیغی نین ایفاده اندیلمه سینده کی سیاسی اینکیشافا داها چوخ احتیاجی اولدوغو گؤرونور.

شمالی کپیر تورک رئیسولیکاسینین جنوبی قیبریس یونان رئیسولیکاسینین ایقتیصادی مال ایدخالینی تنظیمه یین و ۲۳ آگوست ۲۰۰۴-جو ایله قوه یه مینن «یاشیل خط سندی»، کپیر تورک طرفی نین ایزولیا سیاسی نین یونگوللشدیریلمه سی ساحه سینده مثبت یؤنده آتیلیمیش بیر آدیملی گؤرونسه ده، تطبیقینده قارشیشا چیخان چتینلیکلر سببیله ثابتلیک یاراتماق عوضینه شمالی کپیر تورک رئیسولیکاسینین یونان طرفیندن داها دا آسلی وضعیتینه گنیره جکدیر.

آیریجا بین الخالق میللتلر تشکیلاتی باش کاتبینی نین کپیرده رئفئرئندومدان سونراکی وضعیتینی قییمتلندیرمک اوچون بین الخالق میللتلر تشکیلاتی تهلوکه سیزلیک شوراسینا تقدیم ائدیگی راپورتلا باغلی حاضیرلانان بوللئتنده «رئفئرئندومدان سونرا: کپیرین تورک طرفی نین معروض قالدیغی حاقسیر ایزولیا سیاسیندان قورتارماسی اوچون بین الخالق میللتلر تشکیلاتی، آمتریکا بیرلشمیش شتاتلاری، آوروپا بیرلیگی و ایسلام کنفرانسی تشکیلاتی طرفیندن سیاسی و ایقتیصادی ایستیقامتده وئرلن عهده چیلیکلرین هنج بیری بو مرحله ده کونکرئت نایللیتلر الده اندیلیمیشدیر» ایفاده سی گؤسترلمیشدیر. بو ایفاده ۲۴ آپرئلدن بری کپیرده کی سعی لرین موثبت بیر اینکیشافینا سبب اولمامیشدیر.

۱۹۹۷-جی ایله پرنزیدنت حیدر علییو آغ دنیزین قوینوندا دونیادان تجرید اولونموش وضعیتده یاشایان

دینی، دلی، تاریخی و عادت-عنعه سی بیر اولان کپیر تورکلرینی آذربایجانا دعوت ائتدی. شمالی کپیر تورک

رئیسپولیکاسی نین آذربایجاندا مدنیت، توریزم، تجارت پالاتاسی یارادیلدی و دایمی نماینده لیگی آچیلدی. قارشیلیقلی اولاراق شیمالی کیپر تورک جمهوریتینده ده آذربایجان رئیسپولیکاسی نین تجارت و مدنیت مرکزی یارادیلیب. ۱۹۹۷-جی ایله شیمالی کیپر تورک رئیسپولیکاسینین باکیدا نماینده لیگی آچیلیب. ۱۹۹۷-جی ایلدن ۲۰۰۱-جی ایله کیمی نماینده لیگین رهبری آیشئر ائرکمنن، ۲۰۰۱-جی ایلدن ۲۰۰۶-جی ایلین آوگوست آیینا قدر ایسه نماینده لیگین رهبری مصطفی ائوران اولموشدور. حاضیردا ایسه شیمالی کیپر تورک رئیسپولیکاسینین آذربایجانداکی تجارت و مدنیت نماینده لیگی نین رهبری ذکی قاضی اوغلودور.

آذربایجان رئیسپولیکاسی نین ده ۶ اوتکیابر ۲۰۰۵-جی ایله مدنی امکداشلیق و تجارت مرکزی آچیلیب. مرکزین رهبری پروفئسسور فخرالدین محمدوودور. فخرالدین محمدوودو عئینی زاماندا کیپر اونیورسیتنتی نین پرورئکتورودور.

شیمالی کیپر تورک رئیسپولیکاسینین تورکیه ده (آنکارادا سفیرلیگی، ایستانبولدا و مئرسینده باش کونسوللوغو، ایزمیرده نماینده لیگی)، آذربایجاندا، پاکیزستاندا، آمئریکا بیرلشمیش شتاتلاریندا (واشینگتوندا و نیو-یورکدا)، بیرلشمیش عرب امیرلیگینده، اینگیلتره ده، بنلچیکادا نماینده لیکلری فعالیت گؤستریر.

۲۰۰۵-جی ایلین ۲۷ ایبولوندا آذربایجاندا کیپره ایله طیاره رئیسپولیکاسی آچیلیب. بو ۱۹۷۴-جو ایلدن بو یانا شیمالی کیپره خارجی بایراق آلتیندا ائنن بیرینجی ایدی. بو رئیسپولیکاسی آذربایجان و تورکیه صاحبکارلاری نین، ائله ده مدنیت ایشچیلریندن عیبارت نماینده هئیتی شیمالی کیپره سفر ائتدیلر. پرنزیدنتت ۲۰۰۵-جی ایله آنکارایا سفری زامانی کیپرده کئچیریله جک رئفئرئندومون منفی نتیجه لنه جگی تقدیرده باکی نین لئفکوشا ایله علاقه لر قوراجاغینی بیان ائتمیشدی.

۲۰۰۵-جی ایلین ایبولون ۲۴-ده لئفکوشادا ایلیک آذربایجان-کیپر ایقتیصادی فورومو کئچیریلدی. آوگوستون ۳-نه قدر داوام ائدن سفر زامانی بیر چوخ ساحه لرده، او جومله دن بانک، تیکینتی، توریزم، آقرار و قیدا صنایع ساحه لرینده امکداشلیق، مدنی علاقه لرین قورولماسی باره سینده راضیلیقلار الده ائدلمیشدیر و آذربایجان نماینده هئیتی نین عضولری ایله کیپرلی ایش آدمالاری آراسیندا ۸ ایش پروتوکولو ایضالانمیشدیر. عئینی زاماندا ایکی اولکه آراسیندا چارتر رئیسپولیکاسی باره سینده ده سازیش ایضالانندی.

آذربایجان نماینده هئیتی نین شیمالی کیپر تورک رئیسپولیکاسینا سفریندن سونرا کیپردن بیر نماینده هئیتی ده آذربایجانا گلیر. ۲۰۰۵-جی ایل آوگوستون ۲۹-دا شیمالی کیپر تورک جمهوریتینده اولکه میزه ۱۰۰ نفردن عیبارت نماینده هئیتی گلدی. نماینده هئیتینه شیمالی کیپر تورک رئیسپولیکاسینین ائکس-پرنزیدنتتی رائوف دننکاش، خارجی ایشلر ناظیری و باش ناظیرین معاوینی سردار دننکاش باشچیلیق ائدیردی. بو سفر گئدیشینده ده بیزنس-فوروم - ایقتیصادی اهمیتلی گؤروشله یاناشی، بیر سیرا رسمی تدبیرلر ده کئچیریلدی. کوتله وی اینفورماسیا واسیطه لری نماینده لرینه موصاحیبه سینده شیمالی کیپر تورک رئیسپولیکاسینین خارجی ایشلر ناظیری س. دننکاش بئله دئمیشدیر: «پرنزیدنتت ایلهام علیئوین آدیغی بو یول حؤکومتین و آذربایجان خالق نین بو خوش نیتی بوتون خارجی تضییقلره باخمایاراق چوخ اوغورلو آلیندی... اومود ائدیرم کی، آذربایجانین

بو آددیدان دیگر آروپا اولکه لری ده روحلناراق شیمالی کیپر تورک رئسپوبلیکاسی ایله امکداشلیغا جان آتاجاقلار. «خاطیرلاداق کی، بو سفر زامانی شیمالی کیپر تورک جمهوریتی ایله آذربایجان- تورکیه ایش آداملاری بیرلیگی آراسیندا ۵ مقاویله ایضالانمیشدیر. بونلار کیپر تورک اینشاعتچیلار، کیپر تورک سیاحت آگنتلیکلری، کیپر تورک هتل چیلر، کیپر تورک نارینجی محصوللار (سیتروس مئیوه لری)، ایخراجاتچیلار، کیپر تورک فئرمئرلر بیرلیکلریدیر. عئینی زاماندا، ایکی دؤولتین ایش آداملاری آراسیندا بانک، سیغورتا، موشاویرلیک، تحصیل ساحه سینده ده ایش بیرلیگی قورماق باره سینده راضیلیق الدهه اندیلمیشدیر. قئید ائدک کی، آذربایجاندا شیمالی کیپر گئندلر اوچون ویزا لازیم دئییل.

بوتون بونلارا باخمایاراق، شیمالی کیپر تورک رئسپوبلیکاسی بو گون اوزونون مؤوجودلوغونو و فعالیتینی داوام ائتدیریر. اونون مستقیلیگینی تورکیه رئسپوبلیکاسیندا باشقا هنج بیر دؤولتین تانیماسینا باخمایاراق شیمالی کیپر تورک رئسپوبلیکاسی اینکیشاف ائتمکده دیر. خاطیرلاداق کی، باکیدا کئچیریلن دونیا آذربایجانلیلارینین ایکی قورولتاییندا و ۲۰۰۷-جی ایل نوایبرین ۱۷-۱۹ کئچیریلن "تورک دیلی دؤولت و جمعیتلری دوستلوق و امکداشلیق قورولتای" لاریندا جنوبی کیپر تورک جمهوریتینین پرنزیدنتی محمد علی طلعت و نماینده هئیتی باکیدا سفرده اولوموشدور.

قایناقلار:

۱. Osmanlı idaresinde Kıbrıs (Nüfuzu-Arazi dağılım ve Türk Vakıfları). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, № ۴۳, Ankara ۲۰۰۰.
۲. *Fikret Kürşad, Mustafa Haşim Altan, Sabahattin Egeli*. Belgelerle Kıbrısta Yunan imperalizmi. «Kutsun» Yayın evi, Haziran, ۱۹۷۸.
۳. *Gazioğlu Ahmet*. İngiliz Idaresinde Kıbrıs ۱۸۷۸-۱۹۶۰. Statü ve Anayasa meseleleri, İstanbul, ۱۹۶۰.
۴. *Çay Abdulhaluk Mehmet*. Kıbrısta Kanlı Noel – ۱۹۶۳. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara ۱۹۸۹.
۵. *Yusuf Gedikli*. Kıbrısta en uygun çözüm nedir? İstanbul, Haziran, ۲۰۰۳.
۶. *Salahettin Halilov*. Doğu-Batı: Ortak bir ideale doğru. İstanbul «Mefkure» Yayınları, Ekim, ۲۰۰۶.
۷. OIC-EU Joint Forum “Civilization and Harmony: The political Dimension” (İstanbul, ۱۲-۱۳ February ۲۰۰۲)/ MFA of Republic of Turkey. Ankara, October ۲۰۰۲.
۸. «Yeni Batı Trakya» dergisi. Aylık aktüel, tarih ve kültür dergisi. Yıl ۷, kasım ۱۹۸۹. ۸۰ ve Yıl ۸, sayı ۸۹, Ağustos ۱۹۹۰ yıl sayıları.
۹. *Behzad Zirəng*. Kıbrısı da ayırdılar. «Ərmağane Azərbaycan» dərgisi. №۴۰, Təbriz, ۱۴ Aban, may ۱۳۸۳.
۱۰. *Mustafa Evran*. «Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə Kipr problemini müqayisə edənlərin niyyəti xoş deyil». «Paritet» qəzeti. №۰۴(۸۹۰) ۱۴-۱۶ yanvar.
۱۱. *Sübhən Talıblı*. Avropa ilə Yaxın Şərqlin körpüsü. «Palitra» qəzeti. № ۱۳۱(۸۵۶) ۲۳ noyabr ۲۰۰۵.
۱۲. *Sübhən Talıblı*. Dünyanın həll olunmuş problemlərindən biri. «Vətəndaş Həmrəyliyi» qəzeti. № ۰۱(۴۰۸) ۸-۱۱ yanvar ۲۰۰۶.
۱۳. *Sübhən Talıblı*. Kipr problemi müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində. «Gənc Hüquqşünas» İctimai-Hüquq jurnalı. № ۰۴(۱۷). Bakı, aprel ۲۰۰۶.

15. *Rauf R.Denktaş*. The Cyprus problem. What it is – How can it be solved? CYREP (Lefkoşa), 2004
16. *Ahmed C.Gazioglu*. Two equal and sovereign peoples. A documented background to the Cyprus problem and the concept of partnership. CYREP (Lefkoşa), July 2004
17. Facts About Turkish Republic of Northern Cyprus. CYREP (Lefkoşa), July 2004
18. Facts About Turkish Republic of Northern Cyprus. CYREP (Lefkoşa), July 2000
19. *Sabahattin Ismail*. Cyprus peace operation. Reasons-Development-Consequences. CYREP Lefkoşa. Akdeniz News Agency Publications-1. Lefkoşa 2006.
20. *Nurani, Fazil Alekseroqlu*. Mecdu svastikoy i krestom. Baku 2000.
21. *Rauf Raif Denktaş*. Tureükəə Respublika Severnoqo Kipra: kratkaə istoriə. Baku «Mutardcim» 1996.
22. *Menter Şahinler*. Türkiyenin 1974 Kıbrıs siyaseti. İstanbul, 1979
23. *Vehbi Z. Serter*. Kıbrıs türk mücadele tarihi. Lefkoşa, 1970
24. *Vehbi Z.Serter*. Kıbrıs ve 1974 barış hareketi. Lefkoşa, 1976
25. *Ahmet Sozen*. The Cyprus conflict and the negotiations: A Political and International Law Perspective. Ankara: Can Reklam, 1998
26. *Bekir Günay*. Avrupadan Asyaya Sorunlu Türk Bölgeleri. İstanbul, «IQ Kültürsanat Yayınçılık», Mayıs, 2000.
27. *Margaret Bainbridge*. Dünyada türkler. (*Margaret Bainbridge*. Turkis peoples of the world.) Türkcesi: Mehmet Harmancu. İstanbul, «Say» yayınları, Temmuz 1990.
28. www.trncinfo.org
29. www.trncpio.org
30. www.gazeteler.com
31. www.cypruspolisycenter.com
32. www.holidayinnorthcyprus.com
33. www.kitsab.com